

1852 - 2002

150 ÁRA MINNING TJÖRUHÚSINU NEDSTAKAUPSTAÐ

BYGGÐASAFN VESTFJARÐA

SKJALASAFNIÐ ÍSAFIRÐI

VERKEFNIÐ ER STYRKT AF MENNINGARBORGARSJÓÐI

ÁRDAGAR

Skömmu fyrir miðja 19. öldina kom Ásgeir Ásgeirsson frá Rauðamýri til

Ísafjarðar eftir að

hafa numið

sjómannsfræði í

Kaupmannahöfn

. Ekki var um að

ræða neina hefðbundna

heimsiglingu fátæks stúdents

því Ásgeir sigldi heim á eigin

skútu, Lovísu, sem hann

gerði út næstu árin á þorsk og

hákarl. Hann mun hafa verið

fyrstur Íslendinga til þess að

setjast hér að og hefja útgerð

án verslunar. Algengast var

að menn gerðu þetta á hinn

vegin, stofnuðu fyrst

verslun og svo útgerð í því

skyni að treysta verslunina.

Það mun hafa verið fyrir orð

Jóns Sigurðssonar að Ásgeir,

gjarnan nefndur Ásgeir

skipherra, hóf verslunarrekstur á

Ísafirði árið 1852. Hugmyndin var

að koma á fót alíslenskri verslun sem

veita myndi dönskum kaupmönnum samkeppni. Í upphafi stóð til að mynda verslunarfélag með bændum við Djúp en þegar ekkert varð úr því hóf Ásgeir sjálfur verslunarrekstur í Miðkaupstað og reisti sér

þar íbúðarhús. Nokkrum árum síðar reisti hann þar einnig

verslunarhús sem enn stendur. Í daglegu tali var

verslunarhúsið nefnt Árnabúð eftir

verslunarstjóránum, Árna Jónssyni. Síðar var byggt

við húsið og fékk sá hluti nafnið Hornið, gjarnan

nefnt brennivínshornið því áfengisverslun

Ásgeirsverslunar var þar lengi til húsa.

Verslunin gekk vel og óx jafnt og þétt næstu árin. Í fyrstunni treysti Ásgeir á að lausakaupmenn flyttu

fyrir sig vörur milli landa en brátt tók

hann sjálfur að sigla með vörurnar á eigin

skipum. Árið 1867 átti Ásgeir 4 skútur og

skonnortubriggi að auki sem hann notaði

til millilandasiglinga. Það sýnir hve vel

verslunin gekk að þegar hann missti

skútuna Lovísu með allri áhöfn vorið 1854

gat hann keypt annað skip í staðinn.

Ásgeir réðst ekki í neinar stórframkvæmdir

um sína daga enda maður sem vildi kunna

fótum sínum forráð. Hann lagði áherslu á að

treysta efnahag sinn og lagði þannig traustan

grunn að því stórveldi sem sonur hans reisti síðar.

ÁSGEIR OG JÓN SIGURÐSSON

Ásgeir Ásgeirsson var mikill baráttumaður fyrir þjóðfrelsi og framförum. Þegar hann kom til Kaupmannahafnar til náms árið 1847 mun hann hafa gengið á fund Jóns Sigurðssonar og tókst með þeim mikil vinátta sem entist svo lengi sem báðir lifðu.

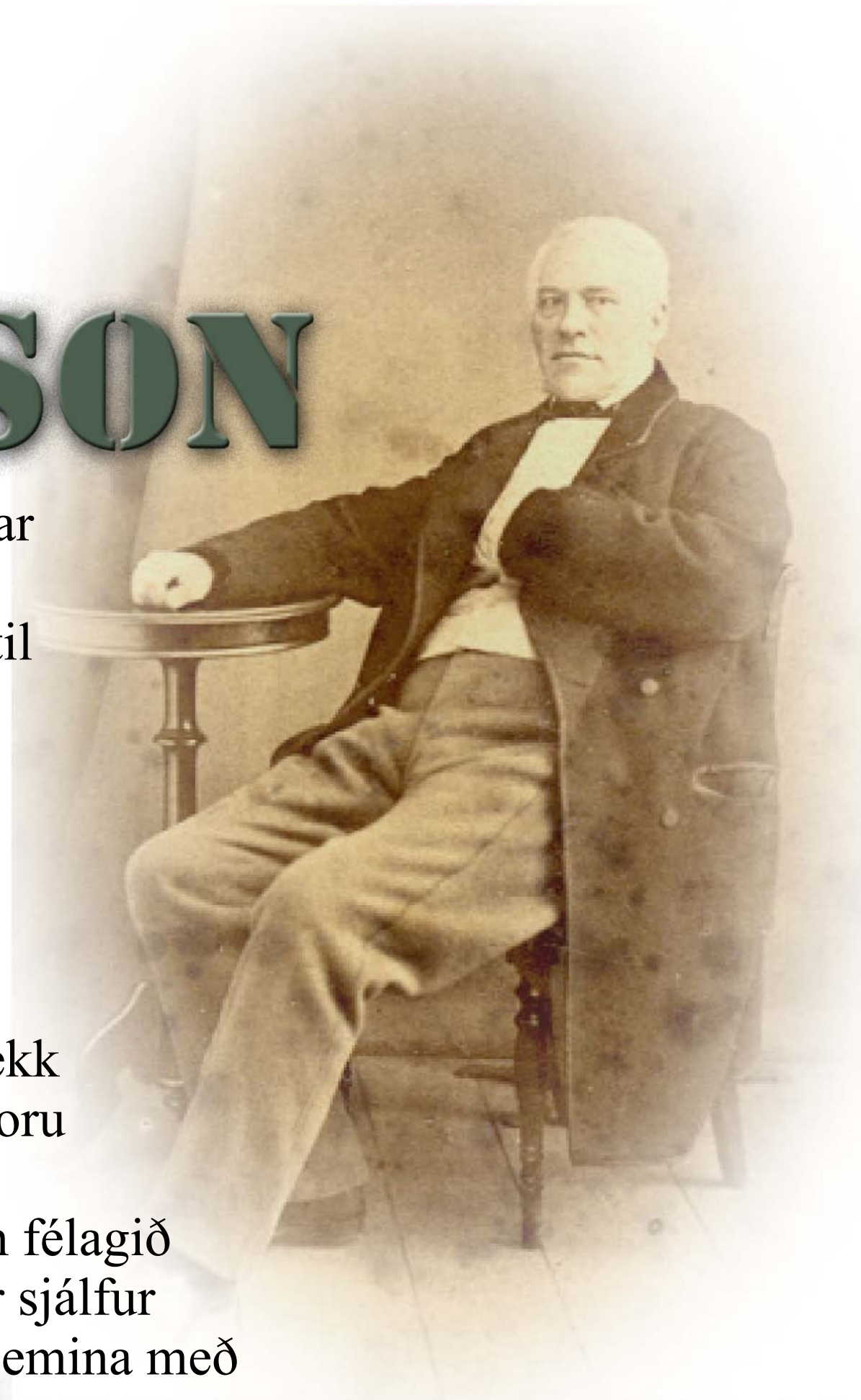
En þar með er ekki sagt að Ásgeir og Jón hafi ætíð verið sammála um alla hluti. Ásgeir var skapstór maður og dró ekki dul á skoðanir sínar. Hann lét Jón óspart heyra ef honum mislíkaði og munu þeir hafa tekist hart á í sumum málum. Minntist Ásgeir yngri þess síðar að stundum hafi raddir gerst háværar í stofunni á heimili föður hans í Danmörku þegar Jón var þar í heimsókn.

Ásgeir fylgdist vel með öllum málum, það má glöggst sjá í bréfum hans til Jóns og nafn hans kemur víða við í bréfum Jóns til annarra stuðningsmanna sinna. En sagan segir að Ásgeir hafi ekki einungis verið dyggur stuðningsmaður Jóns í stjórnmalabaráttunni heldur hafi hann jafnframt stutt hann dyggilega með fjárframlögum. Í bréfi sem Jón ritar Halldóri Kr. Friðrikssyni í september 1872 er hann m.a. að fjalla um málefni Þjóðvinafélagsins og segir: *“Nú vona eg eptir Asgeiri frá Isafirði með fulla skjóðu, og þá ættum við að geta gert eitthvað í vetur, þó aldrei væri nema gefa út bækling.”* Af þessum orðum má ráða að Ásgeir sem og aðrir Ísfirðingar hafi verið ötulir við að safna saman peningum til styrktar félaginu. En Ásgeir mun líka hafa styrkt Jón persónulega og sent honum rausnalegar

gjafir, aðallega margs konar íslenskt góðgæti sem Jón veitti svo af mikilli rausn til vina og kunningja í veislum sínum í Kaupmannahöfn.

Þegar ungir Íslendingar í Kaupmannahöfn stofnuðu þjóðmálafélagið *Atgeirinn* skipaði Ásgeir sér þar á bekk og lagði því til fé. Þarna voru samankomnir róttækir baráttumenn og nefndi Jón félagið stundum *vopnið*. Hann var sjálfur ekki félagi en studdi starfsemina með ráðum og dád.

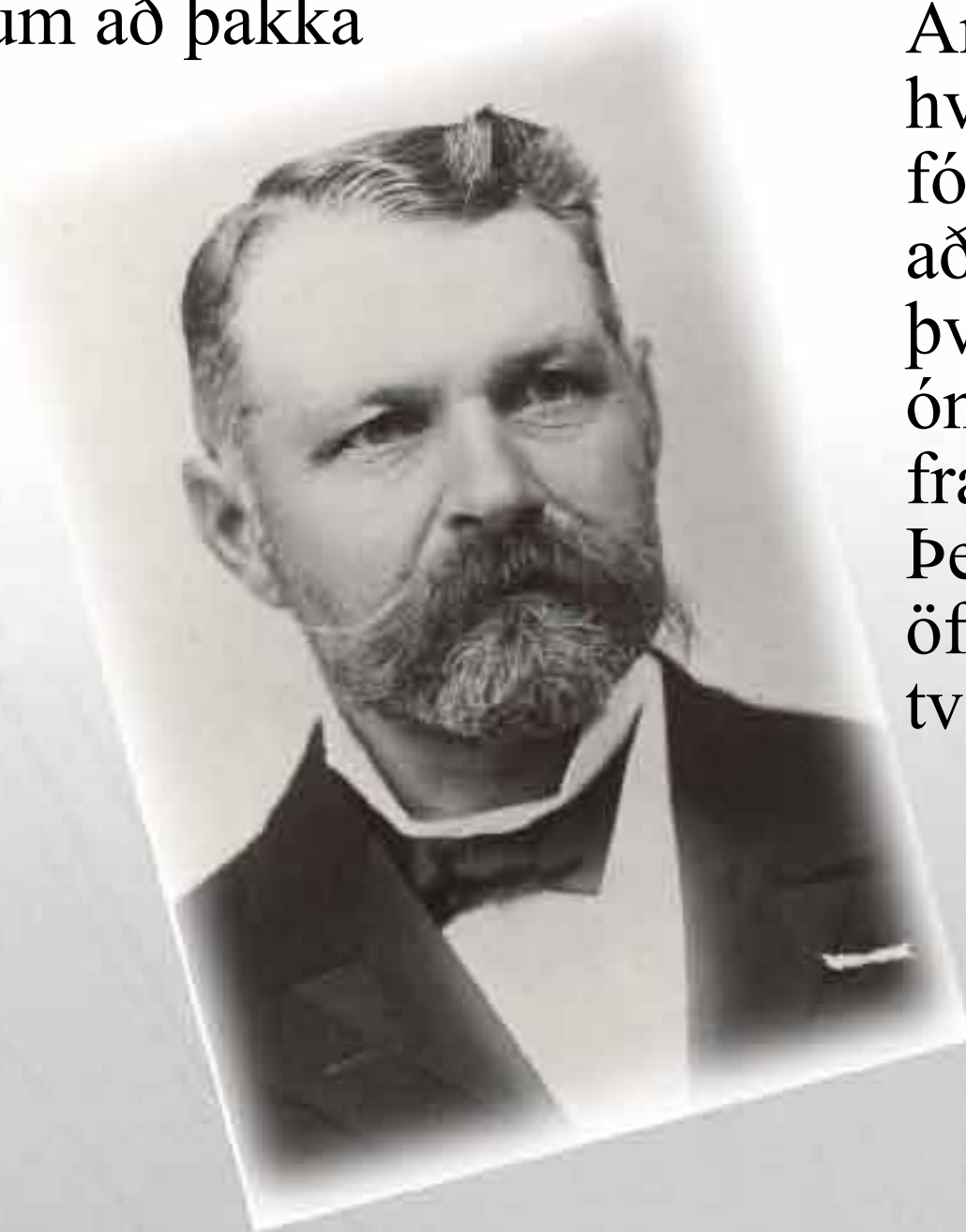
Af þeim mörgu framfaramálum sem Ásgeir kom að má nefna sjómannafræðslu og stofnun þilsakipaábyrgðarfélags. Hugmyndinni um sjómannafræðsluna var fyrst hreyft á Kollabúðafundi árið 1849 með þeim árangri að kennsla hófst á Ísafirði veturinn 1852. Árið áður hafði Þilskipafélag Ísfirðinga verið stofnað m.a. í þeim tilgangi að styðja við bakið á kennslunni. Félagið hafði forgögnu um stofnun ábyrgðasjóðs þilskipa árið 1854 og var það fyrsta tryggingafélag sinnar tegundar í landinu.

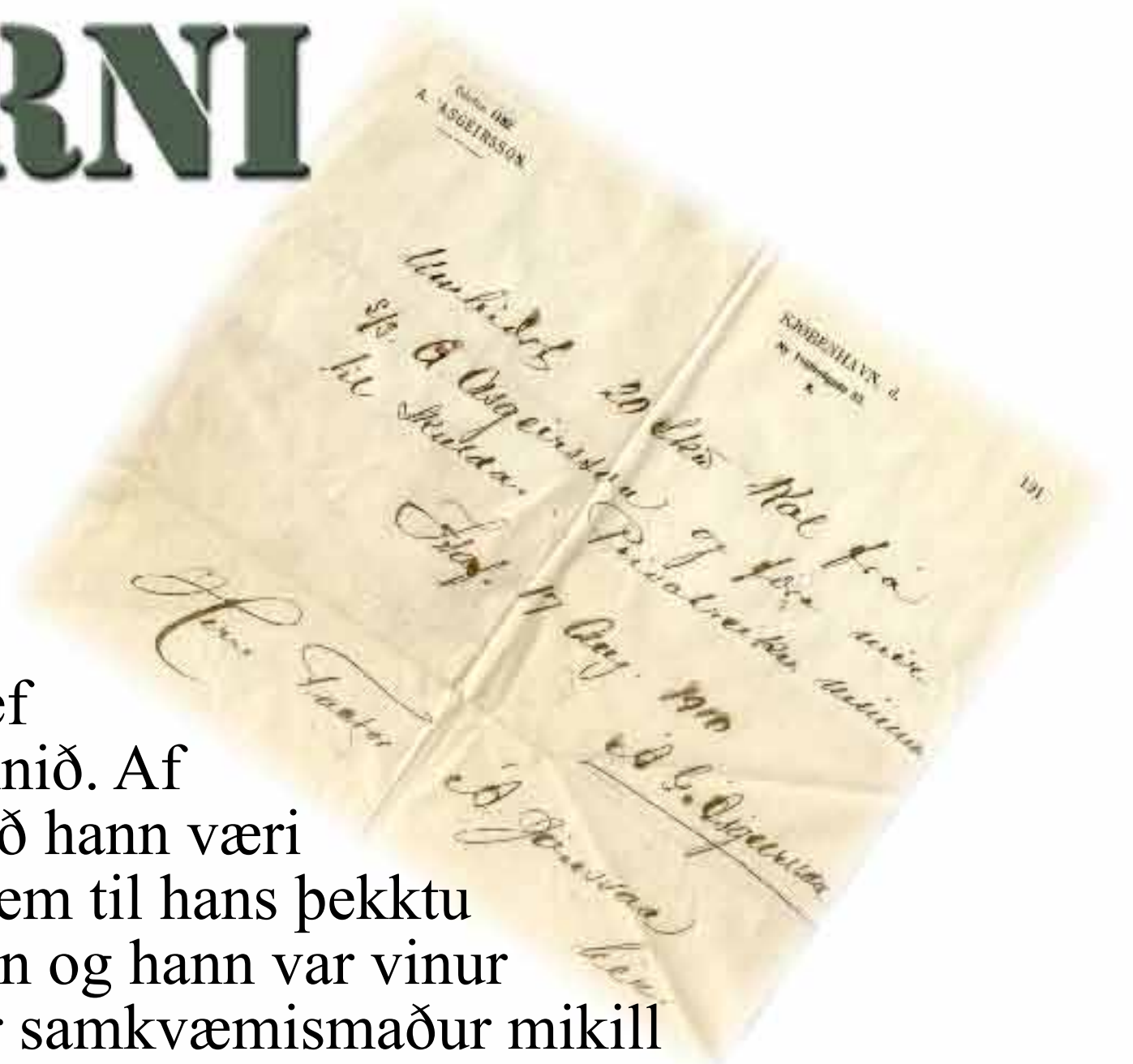
ÁSGEIR OG ÁRNI

Ásgeir Guðmundur Ásgeirsson, í daglegu tali nefndur Ásgeir yngri, var ekki nema 18 ára þegar faðir hans veiktist og hann þurfti að taka við stjórn verslunarinnar. Fjölskyldan var þá flutt til Danmerkur en dvaldist á Ísafirði öll sumur til að sinna fyrirtækinu. Þegar Ásgeir skipherra lést 1877 eignaðist Sigríður kona hans og börn þeirra verslunina en öll stjórn hennar var falin Ásgeiri yngra sem hafði sama háttinn á og faðir hans, bjó í Danmörku og fól verslunarstjórunum að sjá um verslunin en dvaldist síðan á Ísafirði á sumrin. Með þessu fyrirkomulagi hafði hann góða yfirsýn yfir ferli framleiðslunnar, gat fylgst með vinnslu fisksins á sumrin og sölu hans erlendis á veturna. Um svipað leyti og Ásgeir yngri tók við versluninni hóf Árni Jónsson guðfræðingur þar störf. Árni gekk að eiga Lovísu, elstu dóttur Ásgeirs skipherra árið 1877 og réðst þá til starfa sem faktor við verslunina. Óhætt er að segja að hinn mikli vöxtur fyrirtækisins hafi ekki síður verið honum að þakka en Ásgeiri yngra sjálfum. Um Ásgeir hefur verið sagt að hann væri ör maður og stórhuga, sagt er að hann hafi verið meðal fyrstu Íslendinganna sem hugsuðu allt í milljónum. Fullyrða sumir að hann hefði kallsígt verslunina á skömmum tíma ef ekki hefði verið fyrir Árna, heimildir benda þó til þess

að þetta sé orðum aukið. Ásgeir var hreinskilinn maður og sagði hug sinn allan. Hann var vinnusamur og sagði afdráttarlaust ef honum fannst illa unnið. Af honum fór það orð að hann væri hrokafullur en þeir sem til hans þekktu sögðu hann alúðlegan og hann var vinur vina sinna. Hann var samkvæmismaður mikill og mun eitt sinn hafa komið með heila leikflokk frá Kaupmannahöfn sem skemmti bæjarbúum í vikutíma.

Árni var alger andstæða Ásgeirs, íhaldsamur og sparsamur með afbrigðum, rólegur og lét fátt koma sér úr jafnvægi. Hann þótti hnyttinn í tilsvörum en væri gróflega að honum vegið gátu svör hans verið bitur en aldrei mun hann hafa misst stjórn á skapinu. Árni vakti yfir velferð fyrirtækisins og gætti hag þess í hvívetna. Fyrir vikið var hann ekki vinsæll maður. Miklar sögur fóru af völdum hans á Ísafirði og hafa sumir látið að því liggja að hann hafi stjórnað bænum bak við tjöldin. Hvað sem til er í því þá nýtti hann sér aldrei hin miklu völd sem hann óneitanlega hafði sem faktor Ásgeirsverslunar sér til framdráttar, fyrirtækið hafði allan forgang, Þegar Árni lét af stjórn verslunarinnar árið 1910 var hún eitt öflugasta einkafyrirtæki Íslandssögunnar. Samstarf þessara tveggja ólíku einstaklinga hafði greinilega skilað hagnaði.

NEÐSTIKAUPSTAÐUR

Fyrstu árin undir stjórn Ásgeirs yngri var verslunin rekin með sama sniði og áður, en árið 1883 urðu þáttaskil í starfseminni þegar ákveðið var að kaupa aðstöðu Sass verslunar í Neðstakaupsað. Við þessi kaup gerbreyttist staða fyrirtækisins til hins betra, ekki síst vegna reitaplássins sem fylgdi með í kaupunum, en mjög var farið að sneyðast um pláss til saltfiskþurrkunar í Miðkaupstað. Nú skapaðist grundvöllur til að auka útgerð og fiskverkun til muna. Var Neðstikaupstaður gerður að miðstöð fiskverkunar og útgerðar verslunarinnar og var jafnframt afgreiðslustaður fyrir þungavörur á borð við kol, salt og timbur. Hin eiginlega sölubúð var í Miðkaupstað og þar hjá var einnig vínbúð verslunarinar, kölluð Brennivínshornið. Var hún ein af örfáum sérverslunum landsins á þessum tíma.

Tímabilið frá 1885 og fram yfir aldamót var mesta blómaskeiðið í sögu Ásgeirsverslunar. Þá óx útgerð verslunarinnar hraðast og útibú voru sett á stofn á Flateyri, Hesteyri, Arngerðareyri, Hornvík, Bolungarvík og Suðureyri, auk þess sem verslunin hafði fiskmóttökustöðvar víða um Djúp og Hornstrandir. Í kjölfarið færðist fiskverkun og fiskútflutningur mjög í aukana. Þilskipafloti fyrirtækisins hafði verið 3-5 skip, en upp úr 1885 lét Ásgeir smíða mörg 10-20 lesta skip sem hentuðu vel til handfærayeilda. Voru þau frábrugðin venjulegum þilskipum að byggingarlagi og voru í daglegu tali kölluð „Árnarpungar“ í höfuðið á Árna Jónssyni faktor. Þá gerði Ásgeir einnig út tvö hvalveiðiskip í félagi við Norðmanninn Stixrud, en þeir félagar ráku hvalveiðistöð á Uppsalaeyri í Seyðisfirði við Djúp. Árið 1902, á 50 ára afmæli Ásgeirsverslunar, störfuðu þar um 500 manns.

Eftir að útibúum Ásgeirsverslunar tók að fjölga, jókst þörfin fyrir örugga flutninga um Ísafjarðardjúp. Ara- og seglskip sem notuð höfðu verið til að flytja fisk bænda til verslunarinnar önnuðu því vart lengur. Árið 1889 var því ákveðið að kaupa 36 lesta gufuskip, sem nefnt var *Ásgeir litli* í höfuðið á systursyni Ásgeirs. Þetta var fyrsta gufuskipið sem Íslendingar eignuðust. Báturinn átti upphaflega eingöngu að sigla með varning um Djúp á vegum verslunarinnar, en með samningi við sýslunefnd var ákveðið að nota hann jafnframt til áætlunarferða um Djúpið, auk ferða til Önundarfjarðar, Súgandafjarðar og allt norður í Grunnavík.

Elki var síður nauðsynlegt að svara kalli tímans varðandi samgöngur við útlönd. Árið 1893 réðist Ásgeir í að kaupa 849 Elesta gufuskip fyrir eigin reikning. Skipið kom til Ísafjarðar næsta ár og var nefnt *A. Ásgeirsson*, í höfuðið á föður Ásgeirs, en var jafnan kallað Ásgeir stóri. Þetta var fyrsta gufuknúna millilandaskipið í eigu Íslendinga og flutti það vörur til og frá versluninni og sigldi með saltfisk til Miðjarðarhafslanda á haustin.

Líkur hafa verið færðar fyrir því að Ásgeirsverslun hafi á mektarárum sínum átt 10 - 15 % alls saltfisks sem fluttur var frá Íslandi, miðað við verðmæti, og sum ár raunar mun meira. Saltfiskur var langmikilvægasta útflutningsafurð Íslendinga á þessum tíma og er vafasamt að nokkurt annað fyrirtæki hafi í annan tíma átt jafnmikla hlutdeild í heildarútflutningi þjóðarinnar.

ENDALOK

Þegar árið 1912 gekk í garð var veldi Ásgeirsverslunar í miklum blóma og fátt sem benti til þess að nokkrar breytingar yrðu þar á. En síðsumars þetta ár bar þó skugga á, þegar þau óvæntu tíðindi spurðust frá Danmörku að Ásgeir Ásgeirsson hefði orðið bráðkvaddur þar ytra.

Eftir lát Ásgeirs gekk dánarbúið nær óskipt til móður hans, Sigríðar Ásgeirsson. Tengdasonur hennar, J.M. Riis, tók við stjórn verslunarinnar fyrir hönd Sigríðar, enda hafði Árni faktor látið af störfum tveimur árum fyrr. Sigríður andaðist árið 1915 og fól skiptastjóri dánarbúsins þeim Riis og Dines Petersen stórkaupmanni að annast rekstur verslunarinnar áfram. Af erfðaskrá Sigríðar er ljóst að hún gerði ráð fyrir því að rekstur Ásgeirsverslunar héldist í óbreyttri mynd og þá undir stjórn þeirra Riis og Garðars Magnússonar, sem var dóttursonur Sigríðar. En erfingjarnir virðast ekki hafa haft ýkja mikinn áhuga á að halda starfseminni áfram og má vera að hið ótrygga ástand sem fyrri heimsstyrjöldin olli hafi ráðið þar nokkru um. Endanlegur frágangur dánarbúsins dróst talsvert, en á meðan ráku þeir Riis og Petersen verslunina og fórst það vel úr hendi.

Á fundi í mars árið 1918 ákváðu erfingjarnir að hætta rekstri verslunarinnar og selja allar eignir hennar. Nú tóku við þreifingar og viðræður um söluna, en svo fór að lokum að samningar tókust um að Hinar sameinuðu íslensku verslanir

keyptu flestallar eignir Ásgeirsverslunar. Samningurinn var undirritaður 30. nóvember 1918. Þennan sama dag kom það í hlut gamla factorsins, Árna Jónssonar, að tilkynna opinberum yfirvöldum að verslun Á. Ásgeirsson væri hætt starfsemi, 66 árum eftir stofnun. Kannski var það kaldhæðni sögunnar að sögu Ásgeirsverslunar, sem hófst í nánum tengslum við þjóðfrelsisbaráttu Íslendinga á 19. öld, skyldi þannig ljúka daginn áður en Ísland varð fullvalda ríki.

Heimildir:
Jón P. Þór: *Saga Ísafjarðar og Eyrarhrepps hins forna* 1. bindi Ísafirði
Jón P. Þór: *Saga Ísafjarðar og Eyrarhrepps hins forna* 3. bindi Ísafirði
Kristján Jónsson frá Garðstöðum: *Stórbrotinir feðgar. Ásgeir Ásgeirsson og Ásgeir G. Ásgeirsson*
Ársrit Sögufélags Ísfirðinga 5. ár Ísafirði 1960.
Jón P. Þór: *Ásgeir G. Ásgeirsson kaupmaður og útgerðarmaður*
Þeir settu svip á öldina. Íslenskir athafnamenn I Reykjavík 1987
Þorsteinn Thorarensen: *Eldur í æðum*. Reykjavík 1967
Gils Guðmundsson: *Skútuöldin* fjórða bindi Reykjavík 1944
Lúðvík Kristjánsson: *Vestlendingar* síðara bindi Reykjavík 1955
Minningarrit aldarafmælis Jóns Sigurðssonar 1811-1911
Reykjavík 1911.
Mynndefni: Skjalasafninu Ísafirði

